

Naturalis Repository

Terugblik: waarnemingen door Mia Gerhardt op enkele bekende Zeeuwse fossielenstranden, 1978-1988

Ronald Pouwer

Article 25fa Dutch Copyright Act (DCA) - End User Rights

This publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act (Auteurswet) with consent from the author. Dutch law entitles the maker of a short scientific work funded either wholly or partially by Dutch public funds to make that work publicly available following a reasonable period after the work was first published, provided that reference is made to the source of the first publication of the work.

This publication is distributed under the Naturalis Biodiversity Center 'Taverne implementation' programme. In this programme, research output of Naturalis researchers and collection managers that complies with the legal requirements of Article 25fa of the Dutch Copyright Act is distributed online and free of barriers in the Naturalis institutional repository. Research output is distributed six months after its first online publication in the original published version and with proper attribution to the source of the original publication.

You are permitted to download and use the publication for personal purposes. All rights remain with the author(s) and copyrights owner(s) of this work. Any use of the publication other than authorized under this license or copyright law is prohibited.

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the department of Collection Information know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, Collection Information will make the material inaccessible. Please contact us through email: collectie.informatie@naturalis.nl. We will contact you as soon as possible.

TERUGBLIK

Ronald Pouwer

WAARNEMINGEN DOOR MIA GERHARDT OP ENKELE BEKENDE ZEEUWSE FOSSIELENSTRANDEN, 1978-1988

In het kader van het schenken van haar waardevolle collectie fossiele schelpen aan het toenmalige Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie (het huidige Naturalis), heeft Mia Gerhardt in 1988 haar waarnemingen van diverse fossielenstranden op papier gezet. Dit artikel bestaat uit haar vrijwel letterlijke tekst, hier en daar licht aangepast en voorzien van een inleiding door auteur Ronald Pouwer, collectiebeheerder Cenozoïsche Mollusken van Naturalis.

Inleiding

Mia Irene Gerhardt (1918-1988) werd op 28 december 1918 in Rotterdam geboren. De bekende dichteres Ida Gerhardt was haar oudere zus. Mia volgde het gymnasium en ging daarna Franse taal- en letterkunde studeren. Na haar promotie in 1950 werkte ze 18 jaar als lector Franse taal- en letterkunde aan de universiteiten van Utrecht en Groningen. In 1968 werd ze in Utrecht benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de vergelijkende literatuurwetenschap van de middeleeuwen (Wikipedia, 2025).

In 1976, tijdens een vakantie in Zeeland, begon ze met het verzamelen van fossiele schelpen. Dat nam een grote vlucht nadat ze in november 1977 naar Domburg was verhuisd. In de elf jaar daarna, tot eind 1988, bouwde ze een prachtige, goed gedetermineerde collectie op met diverse zeer bijzondere soorten en exemplaren. Ze was tot de zomer van 1987 vrijwel dagelijks op het Domburgse strand te vinden en bezocht ook diverse andere bekende fossielenstranden in de provincie. Mia Gerhardt was een bekend lid van de Werkgroep Geologie van het KZGW en kwam trouw naar de maandelijkse bijeenkomsten en ging ook met de excursies in Zeeland en aangrenzend België mee.

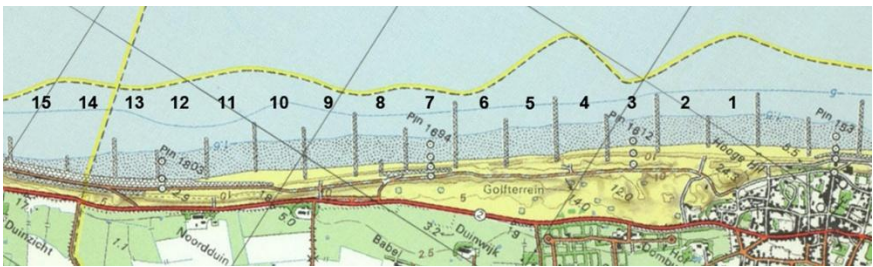
Na haar overlijden op 13 november 1988 is haar collectie naar het Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie in Leiden gegaan. Zij vormt nu een belangrijk onderdeel van de collectie strandfossielen van Naturalis Biodiversity Center. In het kader van die schenking heeft Mia Gerhardt in 1988 haar waarnemingen van diverse stranden opgeschreven. Het is een interessante terugblik op de tijd voor en tijdens de eerste suppleties van het Domburgse strand, en waarin de stranden van Ritthem en de Kaloot veel rijker waren dan tegenwoordig.

Dit document is in het archief van Naturalis opgenomen. Het verdient echter bredere aandacht en verspreiding. In het hier volgende wordt de tekst zoals Mia Gerhardt die schreef vrijwel letterlijk overgenomen. Hier en daar zijn wat aanpassingen gepleegd om de tekst iets beter te laten lopen en er zijn enkele te

persoonlijke en niet ter zake doende dingen weggelaten. De kaartfragmenten laten de situatie zien zoals die was vastgelegd bij het uitkomen van een nieuwe versie van het betreffende kaartblad.

Strand Domburg-Westkapelle

Het strand dat ik Domburg-Westkapelle noem, loopt van strandpaviljoen De Oase tot een eindje langs de voet van de Westkappelse dijk; maximaal 15 "strandjes" (= vakken tussen 2 paalhoofden), dat van De Oase als nr. 1 gerekend (afb. 1). Achteraan, waar de dijk begint, loopt het zandstrand geleidelijk taps toe tot waar ook het lage water tegen de voet van de dijk aan staat.

Afb. 1. Het stand Domburg-Westkapelle (kaartblad versie 1983), met de 15 door Mia Gerhard genoemde "strandjes".

De voornaamste trek van het strand van Domburg-Westkapelle was, in de jaren 1978-1987, de snelle afname van de aanvoer, met name aan fossiele schelpen. Dit is een gevolg van de Deltawerken.

In 1978 en 1979 was het nog zo, dat de ware voorraadschuur zich op de achterste strandjes bij de dijk bevond, strandjes 11-15 min of meer. Vooral 's winters lag het daar geregeld vol grote hopen aanspoelsel: "oude mosselen" en dito oesters, verdronken hout, zeewier etc., oude *Spisula*'s, en *Mactra*'s. Hierin waren vaak zeldzame soorten te vinden, ook gastropoden, ofschoon bivalven te Domburg-Westkapelle soortgewijs veel talrijker zijn. Voorheen was het daar nog rijker, zoals aan oude verzamelingen (Joost de Visser, P. Slabber) te zien is. Slabber en Lous zochten zelfs nooit verderop dan circa strandje 12, en met name rondom het "oude paalhoofd" (d.w.z. het laatste paalhoofd dat op een stenenstrekdam staat). Ikzelf deed echter ook veel goede vondsten op de heenweg, in de altijd vrij dikke eblijn van kleiner materiaal, en in de hoopjes fijn materiaal op het laagste water. En op de terugweg in de, soms massale, vloedlijn van zwaar materiaal, meest bivalven, veel fossiel. Meer naar het dorp toe lagen soms brede velden oud breeksel uit de bodem, waarin – vooral in voor- en najaar – karakteristieke

"gruisplekjes" met allerlei klein fossiel (b.v. veel *Terebra inversa*). Bij springtij in het voorjaar was er soms een dun hoog drijflijntje met veel gave kleine fossielen (b.v. *Raphitoma*). Helaas was ik toen nog niet ervaren genoeg om op grote schaal gruis te verzamelen. Bovendien werd mijn aandacht soms afgeleid door de fraaie scherven van Romeins en Middeleeuws aardewerk, die toen ook rijkelijk te vinden waren.

In de loop van 1980 constateerden alle verzamelaars een geleidelijke achteruitgang:

1. De eblijen verdween, dwz. bestond gaandeweg nog slechts uit wat klein recent materiaal en breeksel.
2. De grote hopen aanspoelsel op de achterste strandjes kwamen nog slechts voor na storm.
3. Opeenhopinkjes van fijn fossiel materiaal werden op laag water dun en schaars, hogerop kwamen ze steeds minder voor.

Alleen de vloedlijn was meestal nog flink, behalve in de zomermaanden of bij windstil weer. In 1983-1985 verplaatste deze zich oostwaarts: de grootste voorraad lag niet meer bij de dijk maar meer naar het dorp toe, rond strandje 5 ongeveer. Daarin toen nog vrij wat exemplaren van zeldzame grote soorten gevonden.

Vanaf begin 1986 liep het snel af. Meer en meer bestond de vloedlijn, voor zover aanwezig, nog slechts uit recent materiaal. Op laag water bleef vrijwel nooit meer iets achter. De totale leegte op de achterste strandjes – nog slechts schoongeveegd wit zand – verbaasde steeds weer. Van september 1986 tot januari 1987 was ik uitgeschakeld door rugklachten. Vanaf februari 1987 kon ik het strand weer belopen. Er was toen inmiddels, vanwege afslag, onderlangs het golfterrein weelderig opgespoten met jong zand van bij Zoutelande. Dit leidde tot een egale verspreiding van schoon zand over het gehele strand, waardoor veel profilering (zwinen, geulen) werd uitgewist. Mijn klad-aantekeningen vermelden dan ook vrijwel constant: "geen aanvoer", "strand geheel kaal". Ook gewoon aanspoelsel als wrakhout, zeewier, scherven, flessen etc. verdween. En geen vogels meer! Niets voor ze te eten. Op 29 juni 1987 staat genoteerd: "Ik ga er niet meer heen, te deprimerend".

In de zomer en het najaar van 1987, en ook voor zover mogelijk nog begin 1988, heb ik me dus vooral toegelegd op de Kaloot en het Sloegebied. Per maart 1988 waren er echter door gezondheidsproblemen geen strandwandelingen meer mogelijk. In 1987 heb ik het begin gezien van de enorme verhoging en verbreding van de Westkappelse dijk. De beroemde achterste strandjes waren toen tijdelijk een wildernis van dijkwerken en zware machines. Hoe ze er nu (1988) uitzien, of te zijner tijd zullen gaan uitzien, weet ik niet.

De Kaloot

De huidige Kaloot is grotendeels opgespoten bij de aanleg van de Sloehaven en het industrieterrein Vlissingen Oost. Het is nu een stuk strand van jonge kleibanken en zand, 2½ km lang en met laag water vrij breed, lopend van de koelwateruitlaat van de kerncentrale tot aan de invaart van de Sloehaven (afb. 2). Bovenlangs loopt een verhoogd zandwalletje, waarachter de rijweg ligt. In 1983 waren er op het industrieterrein nog slechts de M&T fabriek, één windturbine, en bij de Sloehaven het Hoechst-complex. De rest was opgespoten schor. In de jaren 1986-1987, met de aanleg van de Kaloothaven en de nieuwe kerncentrale, is er veel industriële bebouwing bijgekomen en ook meer windturbines.

Afb. 2. De Kaloot (kaartblad versie 1983). Het beste stuk bevindt zich ten noordwesten van de uitstroomopening van de kerncentrale.

Ik ben de Kaloot gaan exploreren in de zomer van 1983, toen het strand van Domburg-Westkapelle zoveel armer werd, vooral aan kleine soorten. Met enig uitkijken is Borssele te bereiken met een markt- of schoolbusje vanuit Middelburg. Van daar is het slechts een half uurtje lopen naar de kerncentrale. Sindsdien ben ik geregeld daar geweest. Later ging ik ook wel heen met de taxi of reed ik mee met een M&T-medewerker.

Het eerste verschil met Domburg-Westkapelle dat opvalt, is dat de Kaloot relatief rijker is aan gastropoden en veel armer aan soorten bivalven. Verder is het een zeer veranderlijk strand: soms kleibanken bloot tot boven aan toe, soms alles onder 't zand; soms diepe geulen langs kleibanken, soms niet. Afloopgeulen, zwinnetjes en zandbanken veranderen steeds van gedaante. In de eblijen en soms bij de hoogwaterlijn is dikwijls (niet altijd) goed gruis te verzamelen.

Slogebied

Het strandje "Slogebied" (achteraf had ik het beter "Sloehaven" kunnen noemen) werd ons voor het eerst vertoond door Freddy van Nieulande bij een excursie van de NMV op 19 mei 1984. Het werd voor mij echter pas bereikbaar in het voorjaar van 1985, toen de bus Domburg-Middelburg door ging rijden tot Lewedorp. Dat bracht mij rechtstreeks naar Nieuw- en St. Joosland, van waaruit het nog slechts een uurtje lopen was langs fraaie wegen.

Afb. 3. De strandjes Sloehaven (SL) en Ritthem (R) (kaartblad versie 1985).

Het strandje (afb. 3), tussen de Scheldewerf en de douanepakhuizen, is gevormd door zandafzettingen in een ondiep reepje van de Sloehaven, langs een deels ingestorte kademuur. Er is dus een "onderstrandje" met slibbig zand, en een "bovenstrandje" boven het nog intacte stuk kademuur. Dat deel loopt slechts bij flink hoog water onder, en ligt vol met stortsteen, grind, oude brokken cement enz. De achterste begrenzing werd gevormd door (opgespoten) schor; later kwamen daar bergen baggerzand en puinrommel te liggen. Ervoor, in het water, ligt een slik tussen oever en vaargeul.

Langs de laagwaterlijn van het onderstrandje, maar ook op het bovenstrandje, heb ik verscheidene zeldzame soorten gevonden, alsook fraaie exemplaren van allerlei kleinere soorten. Waarschijnlijk uit de bodem geweld of opgespoten bij de aanleg van de Sloehaven? De vloedlijn bestond meest uit kokkels en *Scrobicularia*, met zelden fossiel materiaal erin. Wel veel tropisch en Mediterraan

adventief, afkomstig van de Scheldewerf. Er valt hier geen gruis te verzamelen, dat spoelt niet aan, slechts kleine kokkeltjes en recent breeksel.

Eind 1985 werd de vaargeul uitgediept, wat leidde tot een snelle verhoging van het aangrenzende slik. Daardoor kwam er minder water op het strandje en werd de aanvoer van klein fossiel gaandeweg minder, tot in het voorjaar van 1988 vrijwel niets meer te vinden was. Op 8 maart 1988 ben ik er voor het laatst geweest (niets gevonden). Daarna was mijn conditie niet meer goed genoeg.

Ritthem

Ik heb slechts incidenteel verzameld te Ritthem (afb. 3). In 1978 was het strand van Ritthem nog wel intact, maar niet meer zo'n goed vondstgebied als vroeger. Het was wat afgesloten door slikken ervoor, en nogal vervuild: er liep onder meer een vieze open afvoerbuis overheen. Ik kwam er weinig, vanwege de slechte verbinding: 2 bussen, over Middelburg, naar Oost-Souburg, en vandaar een vrij saai stuk lopen naar Rammekens.

Vanaf 1985 kon ik er komen door vanuit het "Sloegebied" langs de Sloeweg (officieel Ritthemsestraat) te lopen. Maar toen was men net begonnen met het op Deltahoogte brengen van de dijken aldaar. Het waren enorme dijkwerken, overdreven groot en hoog naar ieders idee, en landinwaarts kwam een grote rioolwater-zuiveringsinstallatie die soms stinkt.

Toen alles klaar was, bleef er nog slechts een paar honderd meter zandig strand over in een bocht van de dijk, vóór Rammekens, met een groot en snel aanwassend slik ervoor. Richting Vlissingen stond de dijk overal met de voet in het water, richting Scheldepoort waren slikken – bij laag water langs te lopen – maar geen zandstrand meer, en slechts recente schelpen.

Op het overgebleven kleine stukje heb ik nooit veel bijzonders gevonden. Gruis verzamelen was er moeilijk door veel fijn steenslag uit de dijkwerken. In 1988 heb ik enkele fraaie exemplaren verkregen die daar in 1960 verzameld waren door dhr. Maandag. Dat schijnt nog de goede tijd geweest te zijn.

Westerschelde

Het Westerschelde-materiaal in mijn verzameling, verkregen in 1987 en 1988, is door anderen verzameld bij de gritfabriek in Yerseke, uiteraard vóór mijn tijd. De fabriek bestaat nog steeds, maar verwerkt nu nog slechts recent materiaal, meest conservenafval uit de Oosterschelde. Schelpen zuigen op de Plio-Pleistocene lagen bij Ellewoutsdijk is namelijk niet meer lonend.

In het voorjaar van 1988 verkreeg ik de hele fossielenverzameling (schelpen en "diversen") van W.M. van Weert te Vlissingen. Deze vraagt enige toelichting. De heer Van Weert was stuurman op tankers en containerschepen. In 1957-1958 was hij tijdelijk aan de wal en ging toen met zijn zoontje "schelpen zoeken" in Yerseke,

Ritthem e.d. Van mevrouw Van der Feen leerde hij nauwkeurig vindplaats en datum te noteren. Later weer varende, verzamelde hij veel (meest tropisch) materiaal van ankerkettingen en peilingen, met zeer precieze gegevens. Door mijn tussenkomst is dit naar het Zoölogisch Museum Amsterdam gegaan.

Zijn zoon W.M. van Weert jr. zette het verzamelen incidenteel voort in Domburg, Ritthem en ook nog Yerseke, met een piek van activiteit in 1971. Enkele soorten werden in 1972 voor hem gedetermineerd door A.W. Janssen zoals uit de nog aanwezige determinatielabels blijkt. Uiteindelijk kwam de collectie weer bij Van Weert sr. thuis te staan. Na zijn pensionering zocht hij in verband met een verhuizing een of meer goede bestemming(en) voor de collectie. Door toeval kwam dat over mij te lopen. Ik heb alles tot zijn grote voldoening geregeld. Het beste van zijn Zeeuwse fossiele schelpen, met name uit het Westerschelde-materiaal, heb ik in mijn verzameling opgenomen.

Bron informatie over Mia Gerhardt: Wikipedia, 2025.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Mia_Gerhardt (geraadpleegd 25-03-2025)

E-mailadres auteur: ronald.pouwer@naturalis.nl